

XVIII.

Hertog KAREL's laatste levensjaren

Na zulke langdurige en vermoeiende oorlogen in het buitenland te hebben bijgewoond, wordt het tijd, dat wij in Gelderland gaan uitrusten. Wij keeren in ons verhaal eenige jaren terug, en ik noodig u op hertog KAREL's bruiloft, die in het jaar 1519 te Zutfen werd gevierd.

De hertog had, namelijk, bij al zijne drukten geen tijd kunnen vinden, om aan een huwelijk te denken, en de voorslagen die hem, meer dan eens, van den kant zijner vijanden waren gedaan, had hij telkens met fierheid van de hand gewezen. Thans echter begreep hij aan den wensch zijner getrouwe onderdanen te moeten toegeven. Hij koos tot zijne echtgenoot ELIZABETH, dochter van HENDRIK, hertog van Brunswijk-Lunenburg. Het huwelijk werd in December 1518 voltrokken, maar eerst in Januari van het volgende jaar kwam de nieuwe hertogin met een groot gevolg in Gelderland aan. Te Zutfen, als de eerste der vier Geldersche hoofdsteden, die in haren weg lag, werd zij dan ook met alle statie ontvangen. Toen zij de stad naderde, reden de beide burgemeesters, met eenen grooten stoet van de voornaamste Geldersche edelen, die, op hertog KAREL's verzoek, allen in zijne kleuren, rood en

geel, waren gekleed, de vorstin te gemoet. De magistraat had de ingezetenen doen gelasten, om tijdens den intocht hunne koopwaren niet buiten hunne huizen uit te stallen, alle varkensschotten weg te breken, de straten schoon te houden, de schoorsteenen te doen vegen, en alle vreemdelingen minzaam en vriendelijk te ontvangen. In het Admans-klooster werd de bruiloft gehouden, waar de eetzaal sierlijk met tapijten en zeilen behangen was. Hertog KAREL was er op gesteld, om bij die gelegenheid veel en lekker te eten en te drinken; ook had hij last gegeven, om zooveel wild en gevogelte op te koopen en te vangen, als maar bij mogelijkheid te krijgen was, en al de juffers uit de Zutfensche kloosters hadden zich vele dagen te voren met niets anders bezig gehouden, dan met koken en braden, en met het gereed maken van het fijnste gebak en suikerwerk, waarvoor zij dan ook na het feest een geschenk van den hertog ontvingen. Op de met damast gedekte eettafel, flonkerden het goud en het verguld en onverguld zilverwerk. Herten en reeën, paauwen, zwanen, reigers en vooral patrijzen werden er opgedischt; voorts allerlei lekkernijen, als kapoenpastijen, kaastaarten, om niet te vergeten de zoo geliefde galentijn, een hoofdschotel, meestal uit de fijnste visch bereid, en omgeven van allerlei versche, gedroogde en ingelegde vruchten. Heerlijke malvezij werd niet meer uit drinkhorens, maar uit sijn geslepen en beschilderde glazen gedronken. Het gezelschap, waarbij zich, behalve al de voornaamste Geldersche heeren, ook de gezanten van Frankrijk en Groningen en zelfs de abdissen van Elten en Vreden bevonden, vermaakte zich met de geestige spelen der

gochelaars, of met fraai uitgevoerde dansen, of luisterde naar de muziek der pijpers en andere *snor-spoelluden* (*). Ook hielden de Geldersche steden er in dien tijd ieder eenen nar op na; en deze zonden zij bij die gelegenheid naar Zutfen, om de bruiloftsgasten door hunne kwinkslagen vroolijk te maken; al die narren werden daar rijkelijk onthaald; maar CORNELISJE, de nar van Zutfen, die de geestigste van allen was, ontving een geheel nieuw pak. Ook had de magistraat voor allerlei volksvermaken gezorgd; lustig brandde de teerton, fonteynen van rooden wijn waren met groote kosten op verschillende plaatsen aangebracht, en niet minder vergastte zich het volk aan een groot steekspel, dat den volgenden dag op de markt gehouden werd, en waaraan de hertog zelf deel nam. — Van Zutfen begaf zich de hertog met zijne gemalin en een groot gezelschap edele heeren en juffers naar Arnhem. De hofstad was wel een weinig gebelgd geweest, dat de eer van de groote bruiloft aan Zutfen was te beurt gevallen, maar toch deed zij nu haar best, om de nieuwe landsvrouw zoo deftig mogelijk te ontvangen. De stad werd met pikkransen en fakkels, die toen *pekworsten* en *zwevelkeersen* heetten, prachtig geillumineerd. Uit Antwerpen had zij een geschenk van zilver laten komen, en dit werd der hertogin met drie paar ossen, die 68 gulden het paar gekost hadden, plechtig vereerd. Aan den maaltijd, die zeer prachtig was, werd haar eene aangename verrassing bereid. Bij het nagerecht opende zich eensklaps de zoldering van het vertrek, en

(*) Die op de harp speelden, van *snor*, *snaar*.

daaruit kwam eene wolk statig naar beneden, tot boven het hoofd van de vorstin. Met een geweldig geraas, alsof het donderde, barstte zij daarop los, en de hertogin werd letterlijk bedolven onder eenen hagel en regen van banket, suikerwerk en welriekende wateren. Deze grap heette men het *donderbanket van onze genadige vrouwe*.

Hertog KAREL vertoefde gaarne te Arnhem; als zijne oorlogen en verre reizen het toelieten, hield hij dáar en op Rozendaal zijne hofhouding; hij had er groote stallen met fraaie paarden, hokken met leeuwen en ander zeldzaam gedierte, ruime wijnkelders, ja, toen zijne eigene kelders niet meer toereikend waren, om al den voorraad te bergen, huurde hij die van St. Peters gasthuis, die zeer ruim waren, voor zes gulden 's jaars er bij. Groote gastmalen en drinkpartijen vielen anders niet in zijnen smaak, maar waar hij at of dronk, daar werd zijn keukenmeester er wanhopig onder. Voor kostbare kleeding had hij geen geld; dat gebruikte hij liever om den oorlog te voeren; maar toch weet men, dat hij eenen fraaien hoed droeg, van rood laken, van buiten met struisvederen en van binnen met zeven gouden rozen, in ieder van welke een edelgesteente prijkte, bezet. In den oorlog droegen de Geldersche hertogen eenen helm, waarop groote paauwenvederen pronkten. Onder den rozenhoed droeg KAREL gewoonlijk een met gouddraad geborduurd mutsje, want zijn hoofdhaar was zeer kort afgesneden; zelfs had hij de gewoonte, om zijnen baard met een nijpizertje geheel uit te trekken, deze gewoonte had hij opgedaan aan het Bourgondische hof, dat toen in zaken van mode den toon gaf. Voorts droeg hij eenen fraaien wolfspels, eenen

halsband met goud gewerkt, rood of paarsch fluweelen kousen en eene menigte ringen aan de vingers. Die ringen dienden niet enkel tot sieraad; gij moet weten, dat onze anders zoo schrandere hertog op sommige punten zeer bijgeloovig was, en daarom droeg hij steeds eenen ring met eenen smaragd tegen de koorts, eenen opaal tegen vergiftiging, eenen safier, om zijne oogen te bewaren, en eenen topaas, om zijn geheugen te versterken. Meer staaltjes van zijn bijgeloof zullen wij later vermelden.

In KAREL's tijd had nog eene gebeurtenis plaats, die op het lot van alle vorsten en volken eenen grooten invloed heeft uitgeoefend, nl. de Kerkhervorming. Door LUTHER, omstreeks 1516, in Duitschland begonnen, en door ZWINGLI en CALVYN in Zwitserland en Frankrijk voortgezet, was weldra geene menschelijke macht meer in staat, haren gang te stuiten. Hoe LUTHER en de zijnen tot dat groote werk gekomen waren, wat zij daarmede wilden tot stand brengen, en hoe zij, in weerwil van allerlei tegenwerking en strijd, toch middel vonden, om hunne denkbeelden in alle oorden der wereld te verbreiden, ziet, ik zou u beleedigen, als ik veronderstelde, dat gij dat niet wist. Gij hebt er ongetwijfeld veel over gelezen, en hoort er nog dikwijls over spreken. Het kon nu wel niet anders, of die verandering in de denkwijze der menschen moest ook in het zoo nabij gelegene Gelderland doordringen. Het is bekend, dat de Gelderschen niet alleen dapper in den krijg, maar ook vroom en godsdienstig waren, en deze twee eigenschappen konden in den ouden tijd zeer goed samen gaan. Toen dus de mare der prediking van LUTHER en de zijnen zich hier verspreidde, en tevens eene

menigte gedrukte bijbels en boekjes, waarin die nieuwe leer werd verkondigd, hier aangebracht werd, — en dat gebeurde reeds vóór het jaar 1523, — vond de hervorming hier ijverige aanhangers, die zich innig verheugden, dat zij God eindelijk eens naar de inspraak van hun hart en naar het eenig voorschrift des bijbels konden dienen, en niet meer zóo als de priesters het hun geboden. Maar hertog KAREL dacht er anders over, ten minste naar zijne daden te oordeelen, en op dat punt was hij het met zijnen doodvijand, keizer KAREL, volkomen eens. De beide vorsten hadden zich nu eenmaal, even als de meeste groote geestelijke en wereldlijke heeren van dien tijd, in het hoofd gezet, dat hunne onderdanen, wanneer zij zich aan het *geestelijk* gezag van den paus durfden onttrekken, ook even goed hunnen vorst het *wereldlijk* bestuur konden betwisten, en daarom waren zij bang voor die nieuwigheden, en besloten, »die verfoeilijke kettersche dwaalleer,» gelijk zij ze geliefden te noemen, in de geboorte te verstikken. Voor hertog KAREL, die in oorlog was met Oostenrijk, was het van groot belang in goede verstandhouding met den paus te blijven; hij verklaarde dan ook, dat hij zijn uiterste best zou doen, om die »Lutheriaansche ketterij» in zijn land te keer te gaan. Reeds in 1523 schreef hij aan zijnen bevelhebber, MAURITS PANNEKOEK, te Harderwijk, die een groot voorstander van de nieuwe leer scheen te zijn, dat hij er niets van hooren wilde, en toen hij bemerkte, dat men naar zijne vermaningen niet luisterde, en dat, integendeel, de hervormde leer hier steeds veld won, terwijl bovendien de paus begon te gelooven, dat hij het met de uitroeiing der ketterij zoo nauw niet nam — besloot hij,

strenger maatregelen te nemen. Te Tiel deed hij in 1526 het lijk eener vrouw opgraven en verbranden, omdat zij beschuldigd was, niet in het rechte geloof gestorven te zijn; op andere plaatsen liet hij den predikers de tong met een gloeiend ijzer doorboren, of hun een brandmerk op de kinnebak drukken, ja, in 1529 en 1535 schreef hij bid-dagen voor, en vaardigde hij bloedplakaten uit, om de ketterij te keer te gaan. Die bloedplakaten — die ons aan ALVA doen denken, kleven ook als een vlek op de nagedachtenis van den anders door de Gelderschen zoo beminden hertog. Volgens die wreede bevelschriften toch, waren al zijne ambtlieden en richters verplicht, niet alleen, de predikers, maar zelfs alle belijders van de nieuwe leer op te sporen, en onbarmhartig te straffen, en zoo kwamen er velen jammerlijk om het leven. Wij, in onze dagen, vinden dat vervolgen, verbranden en onthoofden van menschen, die anders denken dan wij, zeer onmenschelijk, maar toen meenden velen, en vooral zij, die hertog KAREL tot die wreedheden aanspoorden, dat zij er eene Gode welbehagelijke daad mede deden. Die onbesuisde gestrengheid in het vervolgen van andersdenkenden heeft onzen hertog dan ook zeer weinig gebaat; op sommige plaatsen, bijv. te Harderwijk en te Tiel, werd de hervorming wel voor eenen korten tijd onderdrukt, maar juist in die zelfde steden, en ook op vele plaatsen van het platteland, kwam zij later weder zoo veel te sterker voor den dag. Het was niet mogelijk de ontwaakte lust naar het vrije onderzoek der Heilige Schrift bij de Gelderschen uit te roeien; hertog KAREL en keizer KAREL hebben zich daarvoor te vergeefs afgetobt, en beiden hebben zich zoo

doende eenen zeer verdrietigen en onrustigen ouden dag bezorgd.

Maar een gewichtig werk van geheel anderen aard is onder hertog KAREL's bestuur tot stand gebracht, waarvan wij zelfs nog heden de goede vruchten plukken, namelijk het vergraven van de rivier de Rijn vóór de stad Arnhem. De Rijn had, in vroegeren tijd, veel nader langs die stad gestroomd, maar was later, door het verloopen van den stroom, op veel grooteren afstand geraakt, en slingerde langs den Malburgschen polder, zoodat slechts een *strang* der rivier dicht voorbij de stad heen schoot. Die *strang* was ter naauwernood bevaarbaar, en het vervoer der koopmansgoederen en ook van 's hertogs krijgsmateriëel werd hoe langer hoe bezwaarlijker. Toen vatte de hertog in den zomer van 1530 het voornemen op, om die *strang* zóo te doen vergraven, dat de Rijn zijn bed veranderen, en door de *strang* weder met vollen stroom langs de stad schieten moest. Het weder was droog en het water laag, en nu of nooit moest dat werk zijn beslag krijgen. De Arnheemsche burgers waren er eigenlijk zeer ontevreden over, want zij moesten niet alleen dien zwaren arbeid met eigen handen verrichten, maar daarenboven al de kosten dragen. Door KAREL's ijzeren wil echter kwam het werk tot stand, en toen, na de voltooiing, de afgevaardigden van de drie andere hoofdsteden en de schout van Culemborg, op 's hertogs uitnoodiging, kwamen, om het werk te zien, moest de stad nog een *diner* ter hunner eere geven, hetgeen haar toen op 17 gulden en 2 stuivers kwam te staan.

Hertog KAREL maakte omstreeks dezen tijd er ook bij-

zonder veel werk van, om zijne voornaamste steden van stevige muren, wallen en torens te voorzien, niet alleen, om deze des te beter tegen keizer KAREL te kunnen verdedigen, maar vooral ook, om ze zelf beter in zijne macht te hebben, en te houden. Op die wijze werden inzonderheid Arnhem, Nijmegen en Doesburg, zeer versterkt en van veel krijgsvolk voorzien. De Arnhemmers lieten den hertog meestal zijnen gang gaan, getuige daarvan de *hooge muur*, dat stevig bolwerk, dat oude menschen zich nu nog herinneren gezien te hebben; maar de burgers van Nijmegen waren er boos over. Ook liep er een gerucht, dat de hertog, uit haat tegen het huis van Oostenrijk, zijn land bij zijnen dood misschien aan den Franschen koning zou nalaten, die hem altijd zoo trouw in zijne oorlogen had ondersteund, en dat daartoe in de eerste plaats noodig was, dat hij zijne eigene steden goed in zijne macht had. Dat denkbeeld konden de burgers van Nijmegen, die hunne vrijheid en voorrechten voor niets ter wereld zouden willen verliezen, volstrekt niet verdragen. Zij weigerden KAREL's krijgsvolk binnen te laten, en vernielden de nieuwe vestingwerken, welke de hertog op het Valkenhof had aangelegd, ja, sommigen van hen dachten er reeds over, om zich geheel van Gelderland af te scheiden. Zoo ver kwam het gelukkig niet, en nadat men van weërszijden elkaar als 't ware de tanden had laten zien, werd er een verdrag gesloten, waarbij de burgers 's hertogs soldaten in de stad ontvingen, en deze daarentegen beloven moest, hunne privilegiën voortaan beter te eerbiedigen.

Ook de burgers van Doesburg waren bevreesd geworden, dat de hertog hen toen reeds aan Frankrijk verraden zou,

en hadden daarom de stad voor zijne soldaten gesloten. Maar KAREL, »wiens gemoed,» zegt een oud schrijver, »met honderd grendels van geveinsdheid was toegesloten,» deed, alsof hij zich die belediging niet aantrok. Plotseling echter, op Vastenavond van het jaar 1527, toen de burgers er het minst op verdacht waren, kwam KAREL, aan het hoofd van eene zwaar gewapende bende, de stad binnenrijden. Hevig ontsteld — want aan verdediging viel niet te denken — poogden zij hun bedrijf zoo goed zij konden te verontschuldigen. De hertog nam hen wel weder in genade aan, maar gelastte hun, zijn krijgsvolk de behulpzame hand te bieden in het omverwerpen van eenen ouden Romeinschen burg, en in het bouwen van een nieuw en veel steviger bolwerk, aan de andere zijde van de stad. Aan dien last werd stipt voldaan, en daarmede nam de zaak een vreedzaam en zelfs vriendschappelijk einde, want de burgers waren zóo blijde, er op die wijze afgekomen te zijn, dat zij den hertog een geschenk aanboden, een edel kleinood, dat te Keulen voor 122 goudguldens was gekocht.

Maar voor KAREL's onrustigen aard en vérziende plannen was Gelderland veel te klein, en, hoe ongaarne ook, moeten wij hem nu toch weder naar het buitenland volgen.

Ongetwijfeld zult gij u herinneren, dat hij, tengevolge van den vrede van 1528, in Groningen en Drenthe nog altijd als heer en meester gebood. De bewoners van die gewesten begonnen echter al weder zeer naar het einde van die heerschappij te verlangen. Hertog KAREL woonde naar hunnen zin veel te ver af, om hunne belangen te kunnen behartigen; zijn stadhouder, JASPER van Merwijk, anders een bekwaam man, lag gedurig met de burgers

en raden der steden overhoop, en toen de Lutheranerij ook dáár doorgedrongen, en met belangstelling ontvangen was, werden de Hervormingsgezinden, even als in Gelderland, met alle gestrengheid vervolgd. In 1529 was MAARTEN VAN ROSSEM derwaarts gezonden, om, aan het hoofd van 's hertogs krijgsmacht, elke poging tot oproer te keer te gaan. Delfzijl en andere plaatsen werden zeer door hem versterkt. Verder moest hij een waakzaam oog op VAN MERWIJK houden, want de hertog was er niet zeker meer van, of deze niet, met al zijn twiststokerij, in troebel water zocht te visschen, en de partij van Oostenrijk te veel in de hand werkte, en toen dat vermoeden eenigen schijn van zekerheid kreeg, riep KAREL hem ijlings bij zich terug. Nu zond hij zijnen zoon, jonker KAREL *van Gelre*, als zijnen stadhouder of plaatsbekleeder, naar Groningen; dit gebeurde waarschijnlijk wel op aanbeveling van MAARTEN VAN ROSSEM. Deze een en twintig-jarige jonker was geen echte, maar een natuurlijke zoon van hertog KAREL; met zulke zonen waren in die dagen de meeste vorsten gezegend, wanneer zij, gelijk ook hertog KAREL's geval was, bij hunne eigene, echte gemalinnen geene kinderen hadden. Gewoonlijk werden zulke zonen goed verzorgd, en naar hunnen stand opgevoed, maar nooit hadden zij recht op huns vaders erfdeel; zij waren dan ook van de opvolging uitgesloten. Van dezen jonker KAREL nu wordt verhaald, dat hij een zeer verstandig en minzaam heer was, die al zijne krachten inspande, om orde en rust in het hem toevertrouwde gewest te bewaren. De ingezetenen mochten hem gaarne lijden, omdat hij hunne geschillen met rechtvaardigheid besliste, en hunne godsdienstige denk-

wijze eerbiedigde, en ook de hervorming had in dat gewest veel aan hem te danken. Maar lang zou die rust niet duren. Hertog KAREL gewoon om Groningen als een overwonnen land te beschouwen, wilde, dat ook zijn zoon de inwoners als zoodanig behandelen, en vooral de ketters te vuur en te zwaard vervolgen zou. Toen de stadhouder zwarigheid maakte, om die wreede bevelen te voltrekken, begreep hertog KAREL, die in Groningen zijne geheime bespieders had, dat zijn zoon zelf niet vrij van ketterij was, en hij besloot hem gestreng te doen straffen. Gelukkig werd jonker KAREL door zijne vrienden in Gelderland bij tijds van dat voornemen onderricht, en wel wetende, dat de knorrige, oude hertog hem zijn gedrag nooit vergeven zou, besloot hij, zich ijlings uit de voeten te maken. Hij nam afscheid van zijne Groningsche vrienden, en begaf zich naar Dantzig, waar hij eene vrouw nam, gelukkig leefde, en eenige jaren later stierf. Toen werd zekere LUDOLF KOENDERS stadhouder in Groningen, maar de hertog zond tevens ZWEDER VAN KERVENHEIM, eenen geestelijke, met den titel van geloofsonderzoeker derwaarts. Deze man heeft in zijnen verregaanden ijver en door zijne onverstandige maatregelen tot beteugeling van de nieuwe leer, die eigenlijk niet meer te beteugelen was, de ingezetenen zeer tegen zich verbitterd, en het meest toegebracht, om KAREL's gezag in dat land geheel te doen vallen.

In Oostfriesland regeerde toen graaf ENNO, een zoon van den braven, door onzen hertog zoo deerlijk bedrogenen, EDZARD. Deze ENNO had in 1531 weder twist met een der machtige heeren uit zijne buurt, BALTASAR van Esens.

genaamd, en daar deze laatste het op den duur tegen den oorlogzuchtigen ENNO niet volhouden kon, wendde hij zich al weder tot hertog KAREL om hulp. BALTASAR beloofde den hertog als zijnen leenheer te zullen erkennen, en KAREL nam den voorslag met beide handen aan. Om aan deze zaak eenen schijn van recht te geven, gaf hertog KAREL zijne heerlijkheid Rosande bij Arnhem aan BALTASAR in ruil voor diens heerlijkheid Esens; hertog KAREL kon dus in Oostfriesland als 't ware voor zijn eigen land vechten. Geldersche benden onder bevel van BAREND VAN HACFORT en MEINARD VAN HAM trokken toen het land van graaf ENNO binnen, en verwoestten het aan alle zijden. MEINARD VAN HAM was kreupel en lam, maar hij durfde zich de *geesel van God* noemen. BAREND VAN HACFORT was, even als vele bevelhebbers van dien tijd, een gelukzoeker. In zijne jeugd had hij eenen blinden muzikant tot geleider gediend, was toen leerling bij eenen schoenlapper en eindelijk soldaat onder hertog KAREL geworden. Beiden waren ervarene, maar wreede en onbeschaafde krijgsbevelhebbers. Brand en roof, moord en diefstal waren hun dagelijksch werk. In een bloedig gevecht bij Jemgum versloegen zij ENNO en zijnen broeder, en joegen hen tot over de rivier de Eems, waarop de stad Leer overrompeld en geplunderd werd. In het volgende jaar stond MAARTEN VAN ROSSEM aan het hoofd van de Geldersche krijgsmacht, en al weder moest de stad Leer, die verbrand, en Gretfiel, waar ROSSEM en HACFORT bijna gevangen genomen werden, al het verschrikkelijke van den krijg ondervinden. Eens, toen de Geldersche soldaten in een dorp voor Emden lagen, en daar alles wegroofden en plunderden, lieten zij zich ontvallen,

dat zij voornemens waren den volgenden ochtend Aurich te gaan verbranden. Dat hoorde eene arme vrouw. Aanstonds begaf zij zich op weg, liep met levensgevaar den geheelen nacht door, en kwam 's morgens vroeg voor die plaats aan, om de burgers en de bezetting nog juist bij tijds te waarschuwen. Toen de Gelderschen kwamen, vonden zij tot hunne verbazing alles tot geduchten tegenweer bereid, en moesten onverrichter zake aftrekken. Zoo redde die brave vrouw Aurich van het verderf. Intusschen had graaf ENNO weldra bemerkt, dat het den slimmen Gelderschen hertog slechts te doen was, om zijn gezag in die streek, en bijzonder te Groningen, eens vooral goed te vestigen, en dat hij dus de hulp, aan heer BALTASAR verleend, slechts als een voorwendsel gebruikte, om daartoe te geraken. Daarom bedacht ENNO een middel, om de Gelderschen van zijnen grond te verwijderen; hij haalde eenige zijner vrienden over, om met eene groote macht in Groningerland te vallen, en zorgde tevens, dat den Gelderschen geen toevoer van volk en levensmiddelen langs de Eems kon gezonden worden. Door zulke verstandige maatregelen gelukte het hem, niet alleen de gevreesde vijanden uit zijn gebied te verwijderen, maar zelfs kwam weinig tijds daarna, in 1534, een voorloopige vrede tot stand. — Zoo lang die oorlog geduurd had, waren de Groningers veroordeeld geweest, om maandelijks 16000 goudguldens op te brengen. Gij kunt begrijpen, hoe dat hen hinderen moest, ja, sommigen onder hen begonnen reeds te mompelen, dat het nog beter was zich aan den keizer te onderwerpen, dan langer zoo door de Gelderschen uitgezogen te worden. Hertog KAREL wist wel wat zij in hun schild

voerden, maar voorshands liet hij zijnen toorn niet blijken.

Wij moeten nu nog verder met hem van huis; — naar Denemarken! Eenige jaren geleden was CHRISTIAAN II, een schoonbroeder van keizer KAREL V, koning van dat land. Wegens zijne wreedheden en dolle uitpattingen wordt hij de *Nero van het Noorden* genoemd. Ook verloor hij al zijne landen, en de Denen plaatsten toen zijnen oom FREDERIK, hertog van Sleeswijk-Holstein, op den troon. De verdreven tiran kwam toen in Holland, en verzocht KAREL V om hulp in geld, schepen en manschappen, om zijn verloren rijk te gaan herwinnen. Maar keizer KAREL, die hem, èn om zijn slecht gedrag, èn omdat hij de hervormde leer in zijn land niet beter onderdrukt had, volstrekt niet lijden mocht, weigerde ronduit hem te helpen. Daarop besloot CHRISTIAAN een verbond te sluiten met 's keizers doodvijand, hertog KAREL van Gelre. Eerlang kwam hij hem bezoeken. Hij begon met hem te verhalen, hoe de roem van zijne krijgsbedrijven tot in het verre Noorden was doorgedrongen; dat de Denen reeds het voor-nemen hadden opgevat, om hem, den Gelderschen Leeuw, de kroon aan te bieden, en dat het hem dus weinig moeite zou kosten, om, zoo zij met vereenigde macht Denemarken binnentrokken, dit land weder aan zich te onderwerpen. Om zijn verzoek nog meer kracht bij te zetten, verklaarde hij, dat hij den hertog het eiland Helgoland, aan den mond van de Elbe gelegen, voor zich en zijne erfgenamen, ten geschenke zou geven, zoodra hij in zijn rijk zou hersteld zijn. Hertog KAREL nam het voorstel weder geen

oogenblik in bedenking; hij gaf koning CHRISTIAAN vrijheid, om overal in zijn gebied volk aan te werven, en beloofde ook, hem op allerlei wijzen te zullen helpen. De uitslag was evenwel verre van schitterend. Koning CHRISTIAAN, na uit wraak eenen baldadigen strooptocht door Holland gemaakt te hebben, deed eene landing in Noorwegen, en veroverde zelfs dat land; maar toen hij daarop ook naar Denemarken wilde oprukken, werd hij door een Deensch leger geslagen, en gevangen genomen. De Denen voerden hem naar een eenzaam slot, waar hij gedurende negentien jaren, tot aan zijnen dood toe, opgesloten zat. Intusschen vernieuwde hertog KAREL, eenige jaren later, het verbond met FREDERIK's zoon en opvolger, CHRISTIAAN III, die ook als een voorstander der hervorming, door den keizer werd tegengewerkt. KAREL handelde hierin niet zoo zeer uit vriendschap voor den Deenschen koning, dan wel, omdat hij nu weder eene schoone gelegenheid had, om het huis van Oostenrijk te bestrijden, en ten gevolge van dat verbond, vrijheid had, om zoo veel volk, als hij slechts wilde, in Oldenburg te werven. Vooral meende hij nu eindelijk met dat krijgsvolk de Groningers eens recht goed te kunnen tuchtigen, daar deze hoe langer hoe oproeriger werden, en zijn gezag niet meer schenen te erkennen. MEINARD VAN HAM ontving bevel, om te handelen, als of hij in Deensche dienst ware getreden, en deze begreep dadelijk wat dat beduidde. Na in weinige dagen meer dan drie-duizend man bij elkaar gebracht te hebben, trok hij onder Deensche vanen Groningerland binnen, bezette Appingadam, deed die plaats in allerijl versterken, begaf zich toen voor Groningen, stak de voorstad in brand, en richtte onnoe-

melijk veel schade aan. De verbitterde burgers wendden zich met hunne klachten tot den hertog. Eerst veinsde deze, niets van de zaak te weten; maar toen hij bemerkte, dat MEINARD VAN HAM de stad bijna in zijne macht had, besloot hij het masker af te werpen, en gaf aan BAREND VAN HACFORT bevel, om zich met VAN HAM te vereenigen, en de stad met zijnen »rooden hond" en »koperen haan" — zoo werden zijne grootste en zwaarste kanonnen genoemd — tot geheele onderwerping te dwingen. Te vergeefs bood graaf ENNO aan, de partijen tot eene overeenkomst te brengen; hertog KAREL verklaarde, dat hij nu zijn zin wilde hebben, en dat hij niet zou heengaan, vóór dat de Groningers hem binnen de stad een sterk kasteel zouden gebouwd hebben, waarmede hij hen ten allen tijde zou kunnen bedwingen. Dat was te veel gevergd; schoon wel wat laat, zagen zij nu toch nog bij tijds 's hertogs ware bedoelingen in. Met den meesten spoed werden er boden tot den keizer gezonden, om hem dringend te verzoeken, de stad en het omgelegen land in zijne bescherming te nemen. De keizer belastte GEORGE SCHENK van Toutenburg, die, zoo als gij weet, zijn stadhouder in Friesland was, met de taak, om de hulde der Groningers te ontvangen, en hen van de Geldersche overheersching te bevrijden. Hertog KAREL beschuldigde daarop den keizer, dat deze het eerst den vrede verbroken had, en wilde van geen vergelijk hooren, vóór dat hem Groningen teruggegeven was. Maar SCHENK hield veel van afdoende maatregelen; hij wist bij ondervinding, dat hij, door met de Gelderschen te vechten, beter tot zijn doel zou komen, dan door met hen in woordenwisseling te treden. Allereerst sloeg hij

het beleg voor Appingadam, en bevrijdde daardoor Groningen. Op de tijding dat 2000 Denen of Holsteiners in aantocht waren, om de Gelderschen te ontzetten, liet hij een gedeelte van zijn leger vóór Appingadam achter, en trok zelf met zijne overige manschappen den vijand te gemoet. Te Heiligerlee had een scherp gevecht plaats; SCHENK bleef overwinnaar, en zelfs de vijandelijke aanvoerders, de ridder VAN RANZOW en GEORGE van *Munster*, vielen in zijne handen. Nu werd Appingadam, waar zich intuschen de beide Geldersche bevelhebbers, MEINARD VAN HAM en BAREND VAN HACFORT, met versch krijgsvolk in geworpen hadden, op nieuw belegerd, en met groote kloekmoedigheid verdedigd. Beide partijen begrepen, dat van het behoud van deze plaats dat van het gansche gewest, ja, het lot van den oorlog, afhing. Maar het krijgsgeluk besliste ten voordeele van SCHENK. De stad gaf zich over, hare vestingwerken werden gesloopt, de beide Geldersche bevelhebbers werden gevangen genomen, en naar Vilvoorden gevoerd; alleen de bezetting mocht ongewapend naar Gelderland terugkeeren. Nu werd ook Koevorden door SCHENK veroverd, en daarmede nam het Geldersche gezag in Groningen en Drenthe voor goed een einde. Een leger, dat hertog KAREL nog in haast op de Geldersche grenzen te zamen had gebracht, werd onverhoeds bij Deventer overvallen en verstrooid door SCHENK, die daarop de Kinkhorst bij Meppel innam, en zóo den hertog den weg afsneed, om het verlorene te herwinnen. Zoo veel tegenspoed en groot gebrek aan geld bewogen den hertog tot den vrede, die dan ook eindelijk, op dringend vermaan van de Geldersche steden, en door bemiddeling van FLORIS van *Egmond*, op

den 10 December 1536 te Grave werd gesloten. Hertog KAREL deed daarbij voor goed afstand van Groningen en Drenthe, en verklaarde zich leenman van den keizer.

Het was er evenwel verre af, dat zoo veel ongelukken onzen hertog wijzer of voorzichtiger maakten, — integendeel, met de jaren namen ook zijne stuurschheid en zijn haat tegen keizer KAREL toe. Nu eens liet hij krijgsvolk in Westfalen werven, om daarmede eenen inval in Groningen of Overijssel te beproeven, dan weder rustte hij schepen uit, om de Hollanders te doen ondervinden, dat de Geldersche Leeuw nog niet dood was. Maar veeltijds was hij afgetrokken en treurig; hij sprak weinig, en scheen veel verdriet te hebben. Want, dat zijn geliefd Gelderland, het land zijner vaderen, waarvoor hij bijna vijftig jaren gestreden had, nu, na zijnen dood, aan zijnen doodvijand, den keizer zou komen — dat denkbeeld was hem geheel onverdragelijk! Daarom was hij reeds lang voornemens geweest, en had omstreeks dezen tijd, ten gevolge van een geheim verbond, stellig besloten, dat land aan den koning van Frankrijk op te dragen (*), want deze was hem altijd een goed vriend geweest, die hem nooit in verlegenheid had gelaten, wanneer hij geld, manschappen of goeden raad noodig had, om Oostenrijk te bestrijden. Maar daartoe had hij vóór alle dingen de toestemming van zijne ridders en steden noodig. Nu had hij de groote Geldersche heeren wel van lieverlede aan zich onderwor-

(*) Dit belangrijk verbond was reeds in 1534 te Grunsfoort gesloten en bezegeld, maar, even als dat van 1528 met KAREL V, zonder medewerking, en zelfs buiten weten van de Geldersche Staten.

pen — nog onlangs had de heer van wisch, wiens land hij verwoest, en wiens stad Ter Borg hij verbrand had, dit op eene geduchte wijze ondervonden — en deze zouden hem dus wel te wille zijn geweest; maar de *steden* zaten hem en zijne plannen zeer in den weg, en het was niet mogelijk hare toestemming tot die handeling te krijgen. Daarom had hij — gelijk gij straks gezien hebt — reeds meer dan eens getracht, haar, even als de bannerheeren, door geweld aan zijnen wil te onderwerpen, maar telkens waren die pogingen door de standvastige houding der burgers verijdeld. In het bijzonder waren de steden Nijmegen en Zutfen met reden hevig misnoegd op den hertog, en bitter teleurgesteld, dat de man, voor wien zij jaren achtereen have en goed hadden opgeofferd, en voor wiens welzijn hare burgers zelfs nu nog hunnen lasten druppel bloed zouden willen storten, hunne nationaliteit zoo zeer kon vergeten, dat hij hen Fransch zou willen maken! Reeds kwam het tot dadelijkheden, zoo als te Nijmegen, waar de burgers het Valkenhof weder bemachtigden, en de verschansingen, die de hertog op nieuw ter hunner beteugeling had opgeworpen, vernielden, en te Zutfen, dat alleen door de kalme houding van den magistraat en door MAARTEN VAN ROSSEM's bezadigdheid van een groot bloedbad werd gered. Kort te voren had daar een kluchtig voorval plaats gegrepen, dat ons doet zien, hoe weinig men elkaâr vertrouwde. Gewapende ruiters van den hertog waren binnen de stad gekomen, en hadden zich op de markt geschaard. Hunne aanvoerders eischten, dat de raad tot hen komen zoude, om te hooren, wat zij te zeggen hadden. De raad liet hun antwoorden, dat men niet gewoon

was, op straat te beraadslagen, en verzocht hen op het raadhuis te komen; maar de ruiters verklaarden, dat hun uitdrukkelijk was bevolen, niet van het paard te stijgen, vóór dat zij hunnen last hadden medegedeeld. Eindelijk vond men eenen middelweg. De ruiters van den hertog reden te paard de raadzaal binnen, en zoo kregen beide partijen haren zin. — Maar om Gelderland aan Frankrijk af te staan, daartoe kon de hertog zijne steden niet bewegen. De koning van Frankrijk, zoo lieten zij hem zeggen, had werk genoeg, om zijn eigen land te verdedigen; hoe zou hij dan Gelderland, dat geheel door 's keizers staten omringd was, voldoende kunnen beschermen? Zoolang de hertog leefde, zouden zij hem getrouw blijven; daarna zouden zij zelve wel in de opvolging voorzien, maar goed Geldersch wilden zij blijven, dat stond vast! En of de hertog nu al eene bende krijgsvolk aanwierf, om zijnen wil nog eens met de wapenen door te drijven — het baatte hem niet, en hij, die voorheen voor koningen noch keizers gebeeft had, moest nu wel toegeven aan de voorwaarden, die de burgers zijner steden hem voorschreven. Toen werd er op eenen landdag, eerst te Arnhem en daarna te Nijmegen, bepaald, dat de hertog zijn krijgsvolk zou afdanken, dat alle steden bij hare oude vrijheden en voorrechten blijven, en met geen oorlogsbelasting meer geplaagd zouden worden, en eindelijk, dat de hertog nog bij zijn leven de verdediging des lands aan den jongen WILLEM, zoon van den hertog van Kleef en Gulik, onder den titel van *Beschermheer* zoude opdragen. Deze WILLEM zou dan later zijn opvolger worden, en hertog KAREL zou met een aanzienlijk jaargeld zijne dagen in rust kunnen eindigen.

Gij kunt begrijpen, hoe dit alles den ouden hertog tegen de borst stuitte, maar hij moest, gelijk ik daar zoo even zeide, toegeven. Dit verdrag werd eerlang te Nijmegen gesloten en bezegeld. Jonker WILLEM kwam daarop in Februari 1538 met een gevolg van wel vijf honderd personen te Nijmegen aan, en werd daar, en later ook in de andere hoofdsteden, als toekomstig landsheer gehuldigd. Op het Valkenhof stelde hij DIRK SINGENDONK tot zijnen stadhouder aan, en beloofde het land goed te zullen verdedigen.

Diep beledigd en teleurgesteld begaf de oude hertog zich, slechts door twee zijner dienaars vergezeld, naar de Veluwe. »Laten zij hunnen gang maar gaan, die ondankbaren,» sprak hij, toen de tijding van de feesten bij WILLEM's inhuldiging tot hem kwamen, »eens zal de beurt wel weder aan mij komen.» Maar die beurt kwam niet weder. De hertog was thans zeventig jaren oud, en zijn anders zoo krachtige arm was nu stram en zwak. Zijn schoon breed slagzwaard, dat hij vroeger als kinderspel hanteerde, kon hij niet meer opheffen. In die tijden was men nog bijgeloovig genoeg, om, ook tegen de kwalen van den ouden dag, de allervreemdste middelen bij kwakzalvers te zoeken. Ook onze hertog had zich door zulk eenen kwakzalver, meester HERMANUS VENRAET, die zich voor een zeer geleerd heer uitgaf, laten wijs maken, dat hij hem, mits voor ontzaglijk veel geld, eenen drank kon bereiden, waardoor hij in eens weder jong zou worden. Het denkbeeld, om zich weder jong en met mannelijke kracht, en tevens met de ondervinding van zooveel jaren toegerust, op nieuw aan zijne vrienden en vijanden te

zullen vertoonen, lachte onzen hertog zoo onwederstaanbaar toe, dat hij schatten verspilde, om het te verwezenlijken. Maar helaas! toen de groote dag gekomen was, dat de wonderdrank gereed zou zijn, was de geleerde meester spoorloos met al het goud verdwenen! De hertog was en bleef oud, en het verdriet en de spijt over al die teleurstellingen deden hem in eene zware ziekte vervallen, waaraan hij op den 30 Juni 1538 binnen Arnhem overleed. Zijne laatste woorden waren: »*Canis, Canis, gij looze hond, gij hebt mij gebeten!*» (*) Zijn lijk werd op vorstelijke wijze gebalsemd, en drie dagen in het koor van de groote of St. Eusebiuskerk te Arnhem ten toon gesteld, gedurende welken tijd in alle steden de groote klok driemaal daags werd geluid. Zijne uitvaart of begrafenis werd met alle plechtigheid gehouden, en de fraaie marmeren tombe, die korten tijd daarna op zijn graf werd gesteld, kan wel getuigen, dat de Gelderschen in hunnen overledenen hertog, ondanks al zijne fouten, toch een waarlijk *groot* man hadden verloren.

In KAREL'S uitersten wil stond uitdrukkelijk bepaald, dat al zijne wijn- en winkelschulden behoorlijk moesten afbetaald worden. De leden van zijn huisgezin werden allen rijkelijk bedacht, en ook zijne natuurlijke zonen kre-

(*) Om u deze, in den mond van eenen stervende weinig passende, woorden te verklaren, diene, dat de burgemeester van Nijmegen, die het eerst en het meest aangeraden had, krachtige maatregelen tegen KAREL te nemen, CANIS heette. *Canis* beteekent ook in het latijn *hond*. De familie CANIS of CANISIUS, ook wel DE HONDT geheeten, heeft nog lang naderhand te Nijmegen gewoond.

gen aanzienlijke geschenken. Zijne weduwe ontving al zijn goud en zilver en zijne juweelen; zij leefde nog tot het jaar 1572. De landgraaf *FILIPS van Hessen* kocht *KAREL'S* leeuw en leeuwin uit den boedel, en de Gelderschen waren blijde, die gevaarlijke gasten te zien vertrekken.

Wanneer gij nu eens alles te zamen vat, en aandachtig nagaat, wat ik u van het karakter, leven en bedrijf van dezen hertog verhaald heb, dan zult gij tot het besluit komen, dat hij een zeer buitengewoon mensch moet geweest zijn (*). Meermalen in het nauw gebracht, en door machtige vijanden aangevallen, werd hij nooit geheel onderdrukt, en altijd was hij na eene nederlaag moediger en gevaarlijker dan te voren. Toen hij aan het bestuur kwam, was Gelderland doodarm en uitgeput; en toch bezat hij na weinige jaren een onafhankelijk hertogdom, legers en vloten, terwijl hij daarenboven zijn gebied door aanzienlijke veroveringen vergroot had. Aan zijne naburen, in 't bijzonder de Brabanders en Hollanders, had hij ontzag ingeboezemd, want waar de Geldersche Leeuw zijne staart slechts roerde, waren zij hun leven en hunne bezittingen niet zeker. Dien grooten voorspoed en roem had hij te danken aan zijne onuitputtelijke geestkracht en geslepen-

(*) Geen Geldersch vorst was zoo werkzaam als hij. Nooit was hij ledig; hij bemoeide zich met alles, zoowel met de grootste als met de kleinste, huishoudelijke zaken. Al het werk van zijne geheinschrijvers, rentmeesters en keukenmeesters werd door hem nagezien. Stapels en pakken met brieven van allerlei aard zijn er nog van hem overgebleven, en bijna geene stad of gemeente in ons land is er, die niet van die brieven vertoonen kan.

heid, aan de liefde die de ingezetenen hem toedroegen, en aan zijn verbond met Frankrijk. Later werd hij trotsch, heerschzuchtig, bemoeiziek en trouweloos, en daardoor heeft hij zijne buitenlandsche bezittingen en veroveringen verloren, de liefde van zijne onderdanen verbeurd, en de macht van zijne vijanden gedurig helpen vergrooten. Twintig jaren van ballingschap en vijftig jaren strijds, beurte- lings gevangen, overwonnen, overwinnaar, ja machtig veroveraar en eindelijk van iedereen verlaten en van verdriet gestorven, — ziet daar het leven van **KAREL van Egmond**, hertog van Gelre en graaf van Zutphen. Wat is dat leven rijk aan leering voor groote en kleine, oude en jonge menschen!

van zijn verbond met Frankrijk. Later werd hij trotsch, heerschzuchtig, bemoeiziek en trouweloos, en daardoor heeft hij zijne buitenlandsche bezittingen en veroveringen verloren, de liefde van zijne onderdanen verbeurd, en de macht van zijne vijanden gedurig helpen vergrooten. Twintig jaren van ballingschap en vijftig jaren strijds, beurte- lings gevangen, overwonnen, overwinnaar, ja machtig veroveraar en eindelijk van iedereen verlaten en van verdriet gestorven, — ziet daar het leven van **KAREL van Egmond**, hertog van Gelre en graaf van Zutphen. Wat is dat leven rijk aan leering voor groote en kleine, oude en jonge menschen!

(*) Geen Geldersch vorst was ooit werkzaam als hij. Nochtan hij leiding bij hemzelf. Hij was niet alleen zover met de kroon als met de kleine, heerscheftelijke zaken. Al het werk van zijn regering, bestuur, bestuur en bestuur werd door hem naar zijn wijze en wijze met zijnen raad en raad van hem overgelezen en naar hem raad of raadgever in ons land is er die niet van die wijze vertoont kan